

DOI: <https://dx.doi.org/10.51788/tsul.jurisprudence.3.2./PXMT2783>
UDC: 349.6(045)(575.1)

ENERGETIK XAVFSIZLIKNING MILLIY TIZIMDAGI O'RNI VA AHAMIYATI

Xayitov Panji Buxarovich,
Toshkent davlat yuridik universiteti
mustaqil izlanuvchisi
ORCID: 0009-0005-9482-2260
e-mail: pxayitov7@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada energetik xavfsizlikning milliy tizimdagi o'rni, ahamiyati tushunchasi va tizimi bilan bog'liq normativ-huquqiy hujjatlarni takomillashtirish hamda ularni tahlil qilish yuzasidan fikr va mulohazalar bildirilgan. Shuningdek, energetik xavfsizlikning milliy tizimdagi o'rni va ahamiyati tushunchasi va tizimi ekologiya huquqi nazariyasini yanada rivojlantirishga oid eng muhim masalalar tahlil qilindi. Energetik xavfsizlikning milliy tizimdagi o'rni va ahamiyati energetika huquqining manbalarini tartibga solish muammolari, tabiat resurslari tizimida energetika huquqining ahamiyati, undan foydalanish huquqining kelib chiqishi ilmiy tadqiqot doirasida ekologiya huquqi nuqtayi nazaridan o'rganildi. Energetika sohasida davlat boshqaruvi ma'lum bir shakl va usullarda amalga oshiriladi. Energetik xavfsizlikning milliy tizimdagi o'rni va ahamiyati bilan bog'liq huquqiy munosabatlar, ularni tartibga solishga qaratilgan normalarning mazmuni, amaliyotda qo'llash mohiyati va muammolari, energetikadan foydalanish va muhofaza qilish sohasidagi boshqaruv tizimi, boshqaruv organlarining vakolatlari, qonun hujjatlarida belgilangan tartibda javobgarlik masalalari tadqiq etildi.

Kalit so'zlar: energetika, muhofaza qilish, ekologik xavfsizlik, tabiiy resurslar, barqaror rivojlanish, olib borilayotgan islohotlar, qayta tiklanuvchi energiya, yer osti boyliklari, iqtisodiy rivojlanish tendensiyalari, elektr energiya, atrof-muhitni muhofaza qilish, yoqilg'i-energetika resurslari, issiqlik energiyasi, qonun.

МЕСТО И ЗНАЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Хайитов Панжи Бухарович,
самостоятельный соискатель
Ташкентского государственного
юридического университета

Аннотация. В данной статье представлены мнения и комментарии по совершенствованию и анализу нормативно-правовых документов, касающихся понятия, места и значения национальной системы энергетической безопасности. Также были проанализированы наиболее важные вопросы, связанные с дальнейшим развитием концепции национальной системы энергетической безопасности и теорией экологического права. С точки зрения экологического права, в рамках научных исследований, государственное управление в сфере энергетики осуществляется в соответствии с определенными формами и методами. Исследованы правоотношения, связанные с местом и значением национальной системы энергетической безопасности, содержание норм, направленных на их регулирование, сущность и проблемы их применения на практике, система управления в сфере использования и охраны энергии,

полномочия органов управления, а также вопросы ответственности в соответствии с законом.

Ключевые слова: энергетика, охрана, экологическая безопасность, природные ресурсы, устойчивое развитие, проводимые реформы, возобновляемые источники энергии, подземные ресурсы, тенденции экономического развития, электроэнергетика, охрана окружающей среды, топливно-энергетические ресурсы, теплоэнергетика, право.

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF THE ENERGY SECURITY IN THE NATIONAL SYSTEM

Khaitov Panji Bukharovich,
Independent Researcher,
Department of Ecological Law,
Tashkent State University of Law

Abstract. This article presents opinions and comments on the improvement and analysis of normative legal documents related to the concept and the role and importance of energy security in the national system. Also, the most important issues related to the further development of the concept of the role and importance of energy security in the national system and the theory of environmental law are analyzed. The role and importance of energy security in the national system, the problems of regulation of sources of energy law, the importance of energy law in the system of natural resources, the origin of the right to use it are studied from the point of view of ecological law within the framework of scientific research. State management in the energy sector is carried out in certain forms and methods. The legal relations related to the role and importance of energy security in the national system, the content of the norms aimed at their regulation, the nature and problems of their application in practice, the management system in the field of energy use and protection, the powers of management bodies, and the issues of responsibility in accordance with the law are also studied.

Keywords: energy, protection, environmental security, natural resources, sustainable development, ongoing reforms, renewable energy, underground resources, economic development trends, electric power, environmental protection, fuel and energy resources, heat energy, law.

Kirish

Globalashuv va integratsiya jarayonlari kuchayib borayotgan XXI asrda nafaqat dunyodagi mintaq va xalqlar, shu bilan birga, Yangi O'zbekistonda ham energetik xavfsizlikka bo'lgan munosabat o'zgarib bormoqda. Bugungi kunda biosfera barqarorligini asrash eng muhim va dolzarb umumsayyora-viy ekologik muammolardan biridir. Chunki tabiiy resurslardan normasiz foydalanish, antropogen omillarning tabiatga keltirgan salbiy ta'siri va boshqalar ekotizimlarga kuchli ta'sir ko'rsatib kelmoqda. Natijada juda ko'p turdagi o'simlik va hayvonot dunyosining ayrim turlari yo'qolib ketmoqda.

Inson tabiatsiz yashay olmaydi. U barcha mahsulotlarni tabiatdan oladi. Ta'kidlash kerakki, mamlakat taraqqiyoti ko'p jihatdan

davlatning energiya (tabiiy) resurslari bilan qanchalik ta'minlanganligiga chambarchas bog'liqdir. Ko'mir, neft, tabiiy gaz, torf, o'tin, slanets, suv, elektr va yadro energiyasi, shamol va quyosh energiyasi energetika resurs (manba)lari hisoblanadi [1].

Dunyo aholisining o'sishi tabiiy resurslar va qishloq xo'jaligi mahsulotlariga bo'lgan talabni qondirish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlash, barqaror rivojlantirish sharoitida ilm-fan yutuqlari, innovatsion texnologiyalarni joriy etib, normativ-huquqiy bazani shakllantirgan holda taraqqiyotga erishishni talab etadi. Barqaror rivojlanish va ekologiya, zamonaviy iqtisodiy va ko'p jihatdan siyosiy hayot bizga dunyoning ko'p qirrali sohalariga energiya ta'sirining yetarlicha "daliliy materiallari", yorqin misollar-

ini taqdim etmoqda. “Energetika siyosati”, “Energetika xartiyasi”, “Energetika strategiyasi”, “Energiya xavfsizligi”, “Energetika diplomatiyasi”, “Energiya (energiya tejakor) iqtisodiyot”, “kollayder” iboralari nafaqat kundalik gazeta va taniqli jurnallar sahifalarida, balki mustahkam monografik tadqiqotlar sarlavhalariga ham kiritilmoqda.

So‘nggi yillarda mamlakatimizda energiyadan oqilona foydalanish va ishlab chiqarish, energiya va resurslarni tejovchi yangi texnologiyalarni jadal joriy etishga qaratilgan chora-tadbirlar hamda salmoqli islohotlar amalga oshirilib, ularning huquqiy asoslari mustahkamlanmoqda. Umuman, elektr energiyasi va energiyadan foydalanish sohasidagi munosabatlar va uning huquqiy asoslarining yaratilishi yangi bosqichni boshlab berdi. 200 dan ortiq normativ-huquqiy hujjatlar va standartlar ishlab chiqilib, hayotga joriy etilmoqda. Mutlaqo yangi maxsus normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi.

Normativ-huquqiy hujjatlar borasida xorijiy tajribaga e‘tibor qaratadigan bo‘lsak, hozirgi kunga qadar dunyodagi 50 ta davlatda “Muqobil energiya manbalari to‘g‘risida”gi qonun qabul qilingan va hozirgi kunda muqobil energiyadan foydalanish bo‘yicha munosabatlar huquqiy tartibga solingan [2].

O‘zbekistonda ekologik xavf-xatarlarga qarshi kurashish davlatning ichki va tashqi siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralib, bu borada strategik vazifalar belgilangan. Bunday vazifalar O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 30-oktabrdagi “2030-yilgacha bo‘lgan davrda O‘zbekiston Respublikasining Atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5863-sonli Farmonida o‘z aksini topgan. O‘z navbatida, ekologik qonunchilik izchillik bilan takomillashtirilmoqda.

Ta’kidlash lozimki, O‘zbekistonda ekologik muammolarni hal etish borasidagi chora-tadbirlar yildan-yilga yangicha sifat va mazmun kasb etmoqda. Shu o‘rinda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi

bilan amalga oshirilayotgan bir qator umum-milliy loyihalar (“Yashil makon”, “Yashil yil” va h.k.) atrof-muhitni nafaqat muhofaza qilish, balki uning tobora zaiflashib borayotgan tabiiyligini kuchaytirishga qaratilgan. Asosiy maqsad insonlarning hayotini “yashil makon”larda kechishi hamda ular yashash joylarining tabiiy jozibador bo‘lishini ta’minlashdan iborat [3].

Bundan tashqari, mazkur ilmiy tadqiqotning dolzarbligini belgilovchi boshqa holatlar ushbu organlarning shunday faoliyatni samarali amalga oshirishlari uchun huquqiy asoslarning yetarli emasligi yoki mavjudlarining tegishli darajada ijro etilmasligi bilan bog‘liq. Bunday kamchiliklar ekologik faoliyatda energetik xavfsizlik faoliyatini kuchaytirishga turtki bo‘ladigan ilmiy ishlanmalarni shakllantirish va bayon etish asosida bartaraf etilishi bashorat qilinadi. Shulardan kelib chiqib, mazkur ilmiy ishda amaliyotdagi mavjud ehtiyojlarni qanoatlantirishga xizmat qiladigan bir qator masalalar tadqiqot uchun ajratib olinib, ularni to‘liqroq yoritish vazifalari mo‘ljallangan. Ularning ichida ekologik faoliyat borasida energetik xavfsizlik mexanizmlarini kuchaytirish; ushbu organlar “yurisdiksiyasi” (hududi)da joylashgan tabiatdan foydalanuvchilarning ular oldidagi mas’uliyati va hisobotdorligini oshirish; jamoat ta’sirining zamonaviy usullarini shakllantirish; mazkur organlarning ekologik faoliyati bo‘yicha hududdagi mas’ul mansabdor shaxslarning javobgarligini kuchaytirish va boshqa holatlar muhim hisoblanadi [4].

Energetika huquqi manbalari deganda, energiyani ishlab chiqarish, yetkazib berish, sotish, tabiat resurslaridan oqilona foydalanish va ularni muhofaza qilish hamda ekologik xavfsizligini ta’minlash bilan bog‘liq ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishga xizmat qiladigan qonunchilik hujjatlari tushuniladi. Energetika huquqining manbasi sifatida qaralayotgan huquqiy hujjat quyidagi talablarga javob berishi kerak: vakolatli davlat organlari tomonidan

qabul qilinganligi; belgilangan doirada majburiy ahamiyat kasb etishi; energetika va ekologik qoida-talablarni belgilashi; rasmiy shakl, tuzilish, amal qilish muddatlari va boshqa belgilar ega bo'lishi kerak. "Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi qonunda belgilanganidek, "qonunda belgilangan shaklda qabul qilingan, umummajburiy davlat ko'rsatmalari sifatida qonun hujjatlari normalarini belgilash, o'zgartirish yoki bekor qilishga qaratilgan rasmiy hujjat normativ-huquqiy hujjat hisoblanadi" [5].

Material va metodlar

Maqolada umumlashtirish, deduksiya, tizimli yondashuv, qiyosiy-huquqiy tahlil metodlaridan foydalanilgan.

Tadqiqot natijalari

Energetikaga oid munosabatlarni tartibga soluvchi konstitutsiyaviy qoidalar, O'zbekiston Respublikasi qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Vazirlar Mahkamasining farmon va qarorlari, maxsus vakolatli davlat boshqaruv organlari hamda mahalliy davlat hokimiyat organlarining me'yoriy hujjatlari yig'indisi qonunchilik hujjatlari tizimini tashkil etadi. Mustaqillik yillarida respublikada energetikaga oid munosabatlarni tartibga soladigan bir qancha qonun va qonunosti hujjatlari qabul qilindi.

Energetika huquqining manbalari keng qamrovli ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishi uchun ham ularni quyidagicha tasniflash mumkin: 1) yuridik kuchi bo'yicha: konstitutsiyaviy normalar, qonunlar va qonunosti me'yoriy hujjatlar; 2) tartibga solish yo'nalishlari bo'yicha: energetika sohasida boshqaruv, energiyadan oqilona foydalanish qonunchiligi; energetik xavfsizlikni ta'minlash qonunchiligi; 3) tartibga solish predmeti bo'yicha: umumiy va maxsus energetika qonunchilik hujjatlari; 4) tartibga solish holati bo'yicha: moddiy va protsesual ahamiyatidagi qonunchilik hujjatlari; 5) qo'llanilish doirasi bo'yicha: hududiy-mintaqaviy; respublika miqyosida; xalqaro miqyosdagi manbalar va hokazo [6].

Respublikamiz mustaqillikka erishgandan so'ng energetika sohasida quyidagi qonunlar qabul qilindi: O'zbekiston Respublikasining Yer kodeksi, "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida", "Mahsulot taqsimotiga oid bitimlar to'g'risida", "Suv va suvdan foydalanish to'g'risida", "Yer osti boyliklari to'g'risida", "Chiqindilar to'g'risida", "Elektr energetikasi to'g'risida", "Energiyadan oqilona foydalanish to'g'risida", "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorning huquqlarini himoya qilish to'g'risida", "Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish to'g'risida", "Atom energiyasidan tinchlik maqsadlarida foydalanish to'g'risida", "Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risida", "Ekologik ekspertiza to'g'risida", "Standartlashtirish to'g'risida", "Aholi va hududlarni tabiiy hamda texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish to'g'risida", "Gidrotexnika inshootlarining xavfsizligi to'g'risida", "Radiatsiyaviy xavfsizlik to'g'risida"gi qonunlar va boshqalar [7].

Ushbu qonunlarda ekologik muhitni muhofaza qilish, energiyadan oqilona foydalanish va energetik xavfsizlikni ta'minlash bilan bog'liq ijtimoiy munosabatlarning maqsadi, vazifasi, obyekt va subyektlari, tabiiy resurslarning huquqiy holati, mazkur sohada yuridik va jismoniy shaxslarning huquqlari va majburiyatlari, erkinliklari, kafolatlari va vakolatlari, qonunchilik talablarini buzganlik uchun yuridik javobgarlik chora-tadbirlari belgilangan.

Energiyadan oqilona foydalanishni ta'minlashda turli huquq sohalarining normalari ham yordamga keladi: O'zbekiston Respublikasining Jinoyat, Fuqarolik, Soliq, Mehnat, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodekslari va boshqalar. Qonunosti me'yoriy hujjatlarimizning asosiy maqsadi va vazifasi konstitutsiyaviy tamoyillar, qonunlarda belgilangan maxsus qoida-talablarning amalda qo'llanilishini osonlashtirish, ma'muriy hududlarning tabiiy holati asosida me'yoriy qoida-talablarni belgilash, ularning hayo-

tiyligini ta'minlash va asosiy qoida talablarini barcha yuridik va jismoniy shaxslarga yetkazishdan iborat [8].

Energetika huquqining qonunosti me'yoriy hujjatlari ham murakkab tizimga ega bo'lib, quyidagi tarkibiy qismlardan iborat bo'lishi mumkin: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari, qarorlari va Vazirlar Mahkamasi qarorlari; maxsus vakolatli davlat boshqaruvi organlarining me'yoriy hujjatlari (qaror, nizom, yo'riqnoma, normativ va standartlar); mahalliy davlat hokimiyat organlarining me'yoriy hujjatlari.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari va Vazirlar Mahkamasi qarorlari amaldagi qonun hujjatlari asosida qabul qilinib, energiyadan oqilona foydalanish, energetik xavfsizlikni ta'minlash bilan bog'liq qoida-talablarni belgilaydi va begilangan doirada umummajburiy ahamiyat kasb etadi. Energetika sohasida maxsus vakolatli davlat boshqaruvi organlari hisoblangan O'zbekiston Respublikasi Energetika vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi, O'zbekiston Respublikasi Davlat geologiya va mineral resurslar qo'mitasi, O'zbekiston Respublikasi Sanoat xavfsizligi davlat qo'mitasi organlari o'z vakolatlari doirasida me'yoriy hujjatlarni qabul qilib, qoida-talablarni belgilaydi.

Energiya manbalaridan foydalanish sohasidagi davlat siyosatini amalga oshirish maqsadida "2020–2030-yillarda O'zbekiston Respublikasini elektr energiya bilan ta'minlash konsepsiyasi" ishlab chiqilgan.

Ilg'or xalqaro tajriba va jahon elektr energetikasi rivojlanishining zamonaviy tendensiyalarini hisobga olgan holda, O'zbekiston Respublikasida o'sib borayotgan ehtiyojlarni qondirish va elektr energetika tarmog'ining yanada mutanosib rivojlanishini ta'minlash alohida ahamiyatga ega. Shuningdek, mamlakatning elektr energetika tarmog'ini o'rta va uzoq muddatli istiqbolda rivojlantirish maqsadlari va yo'nalishlari, ko'rsatmalari

hamda elektr energetika tarmog'ida davlat siyosatini amaliy ro'yobga chiqarishning ma'lum bosqichlarida uning samaradorligini ta'minlash mexanizmlari va maqsadlariga erishishni kafolatlaydi.

Energiya manbalaridan foydalanish sohasidagi davlat siyosati haqida so'z ketganda, ta'kidlash lozimki, har bir davlat o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishish uchun o'ziga xos va o'ziga mos islohotlarni amalga oshiradi. Bu o'rinda mamlakatimizda elektr energetikasi sohasida olib borilayotgan islohotlar jamiyat hayotida dolzarb ahamiyatga ega. Binobarin, O'zbekiston Respublikasi energetikasini isloh qilishning asosiy maqsadlari iqtisodiyotning barqaror faoliyati va rivojlanishini ta'minlash, elektr energiyasini hosil qilish va uning tejamkorligini oshirish, iste'molchilarga sifatli va uzluksiz elektr energiyasi yetkazib berishdir. Elektr energetika tizimining barqaror rivojlanishiga erishish, aholini elektr va issiqlik energiyasi bilan ta'minlash davlat organlarining muhim vazifalaridandir. Ushbu vazifalarning amalga oshirilishi iqtisodiy va huquqiy o'sishda o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatadi.

Albatta, soha rivoji uchun davlat tegishli chora-tadbirlarni amalga oshirishi, shu jumladan, bu boradagi islohotlarning huquqiy asosini yaratishi lozim. Boshqacha aytganda, davlat tomonidan nafaqat elektr energiyasi bilan ta'minlovchilar, balki uni iste'mol qiluvchilarning huquq va manfaatlarini ham himoya qilishga qaratilgan huquqiy normalar tizimini qabul qilish dolzarbdur [9].

Energiya manbalaridan foydalanish sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari sifatida quyidagilarni ta'kidlab o'tish lozim. Jumladan: 1) atrof-muhitni muhofaza qilish; 2) chora-tadbirlarni amalga oshirish; 3) davlat dasturlarini amalga oshirish; 4) ishlab chiqarishni kengaytirishni rag'batlantirish; 5) qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish; 6) xalqaro hamkorlikni rivojlantirish.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, energetika sohasidagi qonunchilikda bir qancha

yoʻnalishlarda davlat siyosatining asosiy yoʻnalishlari belgilangan. Chunonchi, elektr energetikasi, qayta tiklanuvchi energiya, atom energiyasidan foydalanish sohasida davlat siyosatining asosiy yoʻnalishlari kabi.

Oʻzbekiston Respublikasining 2009-yil 30-sentyabrdagi “Elektr energetikasi toʻgʻrisida”gi Qonuni (4-moddasi)ga koʻra, elektr energetikasi sohasidagi davlat siyosatining asosiy yoʻnalishlari quyidagilardan iborat: Oʻzbekiston Respublikasining elektr energetika xavfsizligini taʼminlash; yagona elektr energetikasi tizimining xavfsiz va ishonchli ishlab turishini taʼminlash; isteʼmolchilarning elektr energiyasiga boʻlgan ehtiyojlarini qanoatlantirish; isteʼmolchilarning hududiy elektr tarmoqlaridan teng foydalanishini taʼminlash; energiya hosil qiluvchi quvvatlar va elektr tarmoqlarini rekonstruksiya qilish, modernizatsiyalash, rivojlantirish jarayonlariga investitsiyalar jalb qilish; elektr energiyasini hosil qilish, uzatish va sotish boʻyicha boshqaruv hamda xoʻjalik aloqalari tizimiga bozor prinsiplari va mexanizmlarini joriy etish; elektr energetikasining mutanosib rivojlanishini taʼminlash; elektr energiyasi va yoqilgʻi-energetika resurslaridan oqilona foydalanish.

Oʻzbekiston Respublikasining 2019-yil 21-maydagi “Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish toʻgʻrisida”gi Qonuni (4-moddasi)ga koʻra, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish sohasidagi davlat siyosatining asosiy yoʻnalishlari quyidagilardan iborat: qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish sohasidagi ustuvor yoʻnalishlarni belgilash va chora-tadbirlarni amalga oshirish; qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish sohasidagi davlat dasturlari va boshqa dasturlarni ishlab chiqish hamda amalga oshirish; mamlakatning energetika xavfsizligini mustahkamlash; yoqilgʻi energetika balansining qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalangan holda, elektr, issiqlik energiyasi va biogaz ishlab chiqarishga doir qis-

mini diversifikatsiyalash; qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish sohasiga innovatsion texnologiyalar, ilmiy-texnikaviy ishlanmalarni joriy etish; qayta tiklanuvchi energiya manbalari qurilmalarining energiya jihatdan samaradorligini oshirish, ularning ishlab chiqarilishini kengaytirish va mahalliy lashtirishni ragʻbatlantirish; qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishning sinab koʻrilgan texnologiyalari asosida energiya ishlab chiqarish quvvatlarini yaratishga tadbirkorlik subyektlarini jalb etishning tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish; qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan energiya ishlab chiqaruvchilar, shuningdek, qayta tiklanuvchi energiya manbalari qurilmalarini ishlab chiqaruvchilarni davlat tomonidan qoʻllab-quvvatlash va ragʻbatlantirish; qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish sohasida xalqaro hamkorlikni rivojlantirish.

Energetika sohasida davlat boshqaruvi-ning oʻziga xos xususiyatlari quyidagilarda namoyon boʻladi:

birinchidan, energetika manbalaridan foydalanish sohasida davlat boshqaruvi va maʼmuriy boshqaruv bilan bir qatorda boshqaruvning boshqa tizimlari ham amal qiladi;

ikkinchidan, energetika manbalaridan foydalanish sohasida davlat boshqaruvi bir organ qoʻlida mujassamlashgan (Energetika vazirligi);

uchinchidan, energetika manbalaridan foydalanishda davlat boshqaruvini amalga oshiruvchi Energetika vazirligi qayta tiklanuvchi energiya manbalari va yadroviy energetika sohasida vakolatli organ hisoblanadi. Energiya turlari, issiqlik energiyasi manbalaridan foydalanishni alohida organ amalga oshiradi [10].

Energetika manbalaridan foydalanish sohasida davlat boshqaruvi organlarining ijroiya etish va farmoyish berish faoliyati energetika toʻgʻrisidagi qonun hujjatlarining bajarilishini taʼminlashga qaratilgan. Energetika sohasida davlat boshqaruvi maʼlum bir shakl

va usullarda amalga oshiriladi. Huquq ijod qilish, ijro etish va huquqni muhofaza qilish faoliyati ushbu boshqaruvning shakllari hisoblanadi. Energetika sohasida davlat boshqaruvi shakli sifatida huquq ijod qilish – bu atrof tabiiy muhitni muhofaza qilish, energiya resurslaridan foydalanish va energetik xavfsizlikni ta'minlash sohasidagi ijtimoiy munosabatlarni huquq normalari orqali tartibga solishga qaratilgan faoliyatdir.

Huquqni ijod qilishda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi qo'mitalari o'z tashabbusi bilan yoki Qonunchilik palatasining topshirig'iga binoan, O'zbekiston Respublikasi qonunlari hamda o'z vakolatlariga kiradigan masalalar yuzasidan Qonunchilik palatasi boshqa qarorlarining loyihalarini ishlab chiqadi; qonun loyihalarining dastlabki tarzda ko'rib chiqilishi va ularni Qonunchilik palatasida ko'rib chiqishga tayyorlashni amalga oshiradi; qonunlar loyihalari yuzasidan xulosalar beradi; qonun loyihasini Qonunchilik palatasining majlisi kun tartibiga kiritish, uning ustida ishlashni davom ettirish yoki asoslantirilgan holda uni rad etish to'g'risida Kengashga takliflar kiritadi; xulosalar va takliflar beradi; kiritilgan qonun loyihalarini ko'rib chiqish bo'yicha ishchi guruhlar tuzadi; ularning tarkibiga davlat organlari va nodavlat notijorat tashkilotlari, ilmiy muassasalarning vakillari, mutaxassislar va olimlar, xo'jalik yurituvchi subyektlarning rahbarlarini jalb etadi; qonunchilik tashabbusi huquqi subyektlari vakillarining ular tomonidan kiritilgan qonun loyihasiga taalluqli masalalar yuzasidan fikrlarini eshitadi; kiritilgan O'zbekiston Respublikasi qonunlari, shuningdek, Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilinayotgan qarorlar matniga o'zgartirish yoki qo'shimchalar kiritish yuzasidan takliflar tayyorlaydi; davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari rahbarlarining O'zbekiston Respublikasi qonunlari, boshqa qonun hujjatlari hamda qo'mitalar qarorlari ular tomonidan qanday bajarilayotgani haqidagi axborotlarini eshitadi.

Shu bilan birga, xavfsizlik turg'unlik bilan bog'liq bo'lmasligi kerak. Xavfsizlik tashqi omillardan himoyalaniшни anglatadi, ammo, shu bilan birga, ichki tuzilmalarning saqlanishiga olib kelishi shart emas. Aksincha, xavfsizlik ko'pincha iqtisodiy rivojlanish tendensiyalari, atrof-muhitni muhofaza qilish va hokazolarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan to'siqlarni bartaraf etishga qaratilgan.

Shu nuqtayi nazardan, energiya xavfsizligining zarur elementi uning barqaror rivojlanishi ekanligini tasavvur qilish mumkin. Barqaror rivojlanish mexanizmlarini izchil tatbiq etish energiya jihatidan xavfsizlikni ta'minlashning eng muhim kafolatidir: milliy jihatdan ham, global miqyosda ham. Barqaror rivojlanish konsepsiyasi o'z mohiyatida mavjud global paradigma doirasida jamiyatning xavfsiz rivojlanishini anglatadi.

Dastlab "energiya xavfsizligi" atamasi mamlakatning o'zini o'zi ta'minlashi bilan izohlandi. Biroq keyinchalik ular "energiya mustaqilligi" va "energiya xavfsizligi" tushunchalarini ajrata boshladilar.

Bugungi kunda energiya xavfsizligining asosiy ekologik va huquqiy muammolari mavjud. Jumladan:

- o'rganilayotgan yoqilg'i zaxiralarining ishlab chiqarish hajmidan ortishi va mineral-xomashyo bazasini takror ishlab chiqarishga bo'lgan ehtiyojining oshishi natijasida yuzaga keladigan tabiiy resurslarning kamayishi muammosi;

- yoqilg'i-energetika kompleksi obyektlarining sanoat, kimyoviy va yadro xavfsizligi talablarini ta'minlash, energiya manbalarini tashish vositalari va usullari va bunday obyektlarda avariya oqibatlarini himoya qilish va oldini olish;

- neft va neft mahsulotlari to'kilishining oldini olish va oqibatlarini bartaraf etish, shu jumladan, transchegaraviy jihatdan, shuningdek, xalqaro faoliyatni muvofiqlashtirish va yetkazilgan zararni qoplash muammosi;

- yadro chiqindilari va radioaktiv materiallarni atrofdan ajratilishini kafolatlay-

digan sharoitlarda ko'mish va uzoq muddatli saqlash muammosi;

- tog' jinslari chiqindilari va boshqa foydali qazilmalarni qayta ishlash hamda qayta ishlash chiqindilarini yo'q qilish muammosi;

- ifloslantiruvchi moddalarning havoga chiqarilishini kamaytirish zarurati muammosi;

- global iqlim o'zgarishiga energiya ta'siri muammosi;

- energiya resurslaridan oqilona foydalanish muammosi, energiya samaradorligini oshirish va energiyani tejash;

- qazib chiqarishning mantiqsiz usullari, atrof-muhitni muhofaza qilish tadbirlari, iqtisodiy faoliyatni saqlab qolish tartibini buzish, shuningdek, energiya foydali qazilmalari va ularni qayta ishlash mahsulotlarini tashish paytida avariya natijasida kelib chiqadigan atrof-muhitning buzilishi muammosi;

- atom energetikasi obyektlarining radiatsion xavfsizligini ta'minlash muammosi;

- yoqilg'i-energetika inshootlarini qurish paytida atrof-muhitga ta'sir qilish muammosi va uning o'zgarishi (masalan, gidroelektr stansiyalarini qurish paytida ulkan hududlarni suv bosishi zarurligi, natijada tabiiy o'rmon va yer resurslarini yo'qotish kabi daryolarning tabiiy rejimi o'zgarishi va hayvonot dunyosining suv va suvga yaqin obyektlardagi yashash joyi).

Energiya xavfsizligini ta'minlashni tabiiy resurslardan oqilona foydalanish uchun sharoit yaratmasdan (eng avvalo, qonuniy) tasavvur qilib bo'lmaydi. Bundan tashqari, tabiatning resurs zichligi ekologik va energetik xavfsizlikning muhim tarkibiy qismidir [11].

Barqaror rivojlanish konsepsiyasi 1992-yilda Rio-de-Janeyroda (Braziliya) o'tkazilgan BMTning Atrof-muhit va taraqqiyot bo'yicha konferensiyasida batafsil ishlab chiqilgan bo'lib, unda barqaror rivojlanish jamiyatining strategik prinsipi deb e'lon qilinib, ular 21-kun tartibi bilan tasdiqlangan. Mazkur "kun tartibi" rivojlanishning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik tarkibiy qismlarini birlash-

tirish bo'yicha kelishilgan harakatlarni amalga oshirishni nazarda tutadi [13]. Ushbu tezis, shuningdek, "Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonunning asosiy tamoyillaridan biri sifatida o'z ifodasini topgan.

Barqaror rivojlanish atrof-muhit va taraqqiyot masalalari birlashtirilgan, o'zaro bog'liq holda hal qilish kerakligini aniq tushunishni anglatadi. Barqaror rivojlanish konsepsiyasining uchta tarkibiy qismi mavjud: atrof-muhit farovonligi, iqtisodiy rivojlanish va ijtimoiy muammolarni hal qilish. Ekologik jihat tabiiy tizimlarning yaxlitligi, ularning o'zini davolash va o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish qobiliyatini ta'minlashni o'z ichiga oladi. Barqaror rivojlanishni tushunishda ekotizim yondashuvi barcha tirik organizmlar, shu jumladan, insonlar faoliyati o'rtasidagi ajralmas aloqaga asoslanadi. Ushbu nazariyaning asosi ekologik muammolarga tegishli e'tibor bermasdan insoniyatni yanada rivojlantirish (va hatto uning tirik qolishi) mumkin emasligini anglashdir.

E.F. Nurmuhamedovning fikricha, barqaror rivojlanish xalqaro huquq va tartib ta'minlangan taqdirdagina mumkin. Hozirgi va kelajak avlodlar hayoti uchun qulay muhit barqaror rivojlanishning asosiy omillaridan biridir [14].

Bizningcha esa barqaror rivojlanish O'zbekistonda energiya xavfsizligini ta'minlashning muhim elementlaridan biridir. Ushbu konsepsiyaga rioya qilish uning iqtisodiyoti, shu jumladan, yoqilg'i-energetika kompleksini rivojlantirishda fuqarolar huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini oshirishdan iboratdir.

Konchilik huquqi sohasida taniqli mutaxassis A.I. Perchik mustaqil muammo sifatida mamlakatning xomashyo xavfsizligi bilan bog'liq masalalarni faol ravishda ko'tarib chiqdi. Qayta tiklanmaydigan energiya manbalaridan foydalanish ko'lami va imkoniyatlari obyektiv ravishda cheklanganligi sababli ulardan oqilona foydalanish masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda [15].

Xomashyo xavfsizligi – bu xomashyo bazasining holati sifatida belgilanishi mumkin. Bunda milliy iqtisodiyot ehtiyojlari va mamlakatlarning iqtisodiy mustaqilligi talablari, hajmlari va qazib olinishi davlat iqtisodiyotining normal izchil rivojlanishi uchun zarur bo'lgan butun minerallar majmuasi zaxiralarning o'sish sur'atlaridir [16].

Dastlab “Energiya xavfsizligi” atamasi mamlakatning o'zini o'zi ta'minlashi bilan izohlandi. Biroq keyinchalik ular “energiya mustaqilligi” va “energiya xavfsizligi” tushunchalarini ajrata boshladilar [8]. Agar davlat energiya manbalarini chet eldan barqaror narxlarda sotib olsa hamda ishonchli uzoq muddatli shartnomalar va mustaqil yetkazib beruvchilar sonining ko'payishi orqali sotib olish barqarorligini ta'minlasa, ham qaram, ham zaif bo'lmasligi mumkin. Agar mamlakat o'zi eskirgan texnologiyalardan foydalangan holda, energiya manbalarini ishlab chiqaradigan bo'lsa va energiya qimmat bo'lsa, demak, mamlakat tashqi yetkazib beruvchilarga bog'liq emasligiga qaramay, zaifdir.

Energiya xavfsizligi, shuningdek, oziq-ovqat xavfsizligi, iqtisodiy xavfsizlik va boshqa milliy xavfsizlikning elementlari bilan chambarchas bog'liqdir. Qishloq xo'jaligi

iste'molchilarini kerakli vaqtda va sifatli raqobatbardosh narxda kerakli energiya bilan ta'minlamaslik rejalashtirilgan hosilning uzilishiga olib keladi, bu esa o'z navbatida, oziq-ovqat xavfsizligiga tahdid soladi.

Xulosalar

Demak, energiya xavfsizligi O'zbekiston ekologik xavfsizligining mustaqil elementidir. Energiya xavfsizligi nafaqat iqtisodiy, balki ekologik, sanoat va xomashyo xavfsizligi bilan ham chambarchas bog'liq. Yoqilg'i-energetika kompleksining infratuzilmasi tabiiy va texnogen faktorlarning asosiy manbayi hisoblanadi. Ekologik muammolar ta'sirini hisobga olmasdan turib, milliy energiya xavfsizligini ta'minlaydigan tizimni yaratish mumkin emas.

Xulosa o'rnida aytish kerakki, respublikamizning barqaror rivojlanishi yangi energiya texnologiyalari va energetika huquqining rivojlanishi, tadqiq etilishi, innovatsion texnologiyalar, uning huquqiy asoslarini ishlab chiqish va joriy qilish ishlarini yuqori darajaga ko'tardi. Energiya bilan barqaror ta'minlash, undan foydalanish va ushbu yo'nalishlarga ilg'or innovatsion texnologiyalarni joriy etish eng muhim vazifalardan biri bo'lib qoladi.

REFERENCES

1. Narzullaev O. Energy law. Tashkent, TSUL Publ., 2021, pp. 1-200.
2. Abulkasimov Kh.P. Economic security of the state. Academy of State and Society Building under the President of the Republic of Uzbekistan, Science and Technology Development Coordination Committee under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan. Tashkent, Academy, 2012, pp. 1-15.
3. Ergashev A. et al. Fundamentals of sustainable development and natural science: a textbook for all educational areas of higher educational institutions. Tashkent, Baktaria press Publ., 2016, 296 p.
4. Economics and Innovative Technologies. Available at: <http://iqtisodiyot.tsue.uz>
5. Shepansky I.S. Ecological and legal problems of ensuring the energy security of Russia. PhD thesis. Moscow, 2013, p. 25.
6. Brinchuk M.M. Ensuring environmental safety as a legal category. *State and Law*, 2008, no. 9.
7. Sustainable development. Report on the development of the UN and regional environment. Rio de Janeiro, 1992, June 3-14. New York, 1993, vol. 1.

9. Nurmukhamedova E.F. International ecological law and human rights. Moscow, 2004, p. 96.
10. Petrov V.V. Ecological Code of Russia (to the adoption by the Verkhnovny Council of the Russian Federation of the Law "On the protection of the surrounding environment"). *Moscow University Bulletin, Series 11. Law*, 1992, no. 3, p. 6.
11. Perchik A.I. Theoretical aspects of the formation of power security as a basic component of energy security. *Energy Law*, 2006, no. 2.
12. Perchik A.I. Legal support of cybersecurity (Academic readings). Moscow, Russian State University of Oil and Gas (NRU) named after I.M. Gubkin Publ., 2003, iss. 26.
13. Ivanova A.B. The problems of European security. *Mir i politika – Peace and politics*, 2008, June, vol. 6 (21), p. 9.
14. Reimers N.F. Ecology. Theory, law, rule, principle and hypothesis. Moscow, 1994.
15. Narzullaev O. Socio-Economic Importance of Biological Resources and its Role in the Field of Law. *The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research*, vol. 3 (03), pp, 16–24. Available at: <https://doi.org/10.37547/tajiir/Volume03Issue03-03>

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2023-YIL 2-SON

VOLUME 3 / ISSUE 2 / 2023

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.3.1.

BOSH MUHARRIR:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, y. f. d., dotsent

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ikrom Ergashev

Ilmiy boshqarma boshlig'i, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Mas'ul muharrir: N. Ramazonov

Muharrirlar: Sh. Jahonov, Y. Mahmudov, Y. Yarmolik,
F. Muhammadiyeva, Sh. Yusupova

Musahhih: M. Patillayeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Veb-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387.

Jurnal 29.04.2023-yilda tipografiyaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli 21,4 b.t. Adadi: 100.

Buyurtma raqami: 19.

TDYU tipografiyasida chop etildi.